

BESZÉLGETÉS NÉMETH LÁSZLÓRÓL

A budai várban, az Úri utca 6. számú házban lakott Borsos Miklós szobrászművész élete utolsó éveiben. Ezt a helyet lakásmúzeummá alakította a Borsos Miklós és Kéry Ilona Alapítvány, ahol a mester néhány különlegességnek számító alkotása, válogatás levelezéseiből, könyvek, katalógusok és a rá utaló egyéb dokumentumok gondozását Fertőszögi Erzsébet asszony, az Alapítvány elnöke vállalta.

Ennek a múzeumnak 2003 óta egyik kellemes eseménye a Miklós-napi összejövetel, amelyet az első kerületi polgármesteri hivatal is, a művészre tekintettel, megbecsüléssel tart számon, és amelynek kedves vendégeit a „ház asszonya” mellett Czigány György konferálása fogadja.

Fertőszögi Erzsébet komolyan veszi e hagyaték sorsát oly módon is, hogy arra törekszik újabb kezdeményezésével, más rendezvények keretében is legyen a figyelem középpontjában a nagy művészek munkássága. Az ötletet az adta, - mondta a legutóbbi összejövetel megnyitóján - hogy Borsos Miklós művészete alkotásai, és írásos vallomásai elválaszthatatlanok attól a kortársi-baráti körtől, találkozásaitól, amelynek helyszíne a tihanyi Borsos ház és a körülötte szépen kialakított kert volt fél évszázadon át.

2009. február közepén kezdte el új programját, amelyben szándéka szerint „egy-egy jelentős életmű bemutatása sem akárhogyan történik: az írók gyermekei, az általuk felkért előadók, irodalomtörténészek szólnak az eddig kevésbé publikált, de nagyon is jelentős üzenetű írásaikról”

Elsőként, a Németh-esten az író lányaitól hallottunk egyéni hangvételeiben és az eredeti élményeik hatására még személyesebben fogalmazott gondolatokat, amelyekben a négy lány – mind ma már bőven felnőtt korban lévén – a maga sajátos szempontjait érvényesítette.

A vallomásokkal felérő kiselőadásokat természetesen az Alapítvány saját kiadásában majd megjelenteti, ámde egyetértettünk Erzsébet asszonnyal abban, hogy e gondolatok minél szélesebb körben lehetséges ismertetésével csak jó célt szolgálhatunk. Ezért is ajánljuk e folyóirat olvasóinak ezt az írást.

Balatonfüredi születésű lévén, művészettörténészként is sokat tanulhattam Borsos Miklóstól művésztszáraitól, és tanítványi körétől. Mondhatnám, ez a szellem

sokáig meghatározó volt még azon a Képzőművészeti Főiskolán is, ahol Somogyi József szobrászkodott, majd rektorkodott, aki annak ellenére vette védőszárnyai alá a „nehéz időkben” Borsos Miklóst, akit nem kívánatos művészi elvei miatt nem fogadtak be másutt. Ugyanígy máig nagy tisztelettel vallják kiemelkedő mesterüknek azon az Iparművészeti Főiskolán is, - ahová később szinte elbújhatott – és ahol a Mester olyan egykori tanítványai között taníthattam én is, mint pl. Nagy József ötvös, vagy Schrammel Imre keramikus, porcelántervező és még jónéhány azóta nevéssé lett művész. Tény, hogy a nagy műveltségű, erdélyi származású szobrász életműve máig hat, sőt, az újra felfedezett emberábrázolás igényei miatt híressé vált portréi példaként állnak a mai szobrásznövendékek előtt is.

Másrészt, eddigi sokféle munkakörben tevékeny pályám során meggyőződhettem arról, hogy Németh Lászlónak többek között a tihanyi emigrációjában született gondolatai – különösen a „kert-Magyarország” koncepciója, amelyről oly keveset tudnak az utánunk jövő generációk – semmit sem veszített aktualitásából. Gyarapodjék tehát az olvasó ezzel a maga nemében egyedülálló olvasnivalóval, azok illetően, részleteiben is első közlése révén. Majd a netán ehhez fűződő kommentárok tán elérjék a tervbe vett teljes kiadást, és akkor újabb ismeretekkel lehetünk gazdagabbak.

Németh Judit az író és a természettudomány kapcsolatairól a következőket mondta:

„Németh Lászlóról köztudomású, hogy orvos volt. Akik az élete történetét jobban ismerik, azt is tudják talán, hogy eredetileg a bölcsészkarra iratkozott be, és onnan ment át az orvoskarra. Azt hiszem, az ő szempontjából ez nagyon szerencsés volt. Orvosi ismeretei számos művében közvetlenül is előjönnek, így pl. az Irgalomban, a Levelek a hipertóniáról-ban, az Írás ördögében, számos tanulmányában, de közvetetten a gondolkodásban sok helyen lehet érezni az orvost. Valószínűleg a természettudományok iránt is ezért vált fogékonyabbá, a Galileit, a Két Bolyait a tudomány iránt fogékony ember írta, aki átérzi a tudósok problémáit és fájdalmát.

Az első tanulmányai egyike a Brachfeld Péterről szóló írás, amit ő orvospedagógiai tanulmánynak nevezett. Péter tanítványa volt egyetemi évei alatt, és a cikkben részletesen ismerteti a nézetét, hogy milyen gyerektípushoz milyen magántanár illik, és elemzi a tanítványát orvosi lélektani szempontok szerint. De még a későbbi években is sok orvosi ihletésű tanulmánya jelenik meg. Ezekből a korai munkáiból látszik, hogy nagyon jó elméleti orvos lett volna. A sors nem így akarta. Hogy jó volt-e ez így,

vagy nem, mindenki maga döntse el. Egy dologban azonban biztos vagyok: sokkal boldogabb lett volna.

Kevésbé ismert azonban az író természettudományos műveltsége és érdeklődése. Természettudományos műveltségét két korszakában szerzi meg. Először vizsgáljuk meg az elsőt, az 1932 és 1936 közti időt, a Tanú korszakot. Mit kap az író a természettudományoktól? Ami igazán fontos szerintem: Nem az ismeretek, hanem a módszer: egy kis kísérletező kedv, a diszciplínává vált igazságszeretet s egy kis derű. A Megmentett gondolatokban az Újkor történetében a természettudományok szelleméről azt írja, hogy” a szerény, megbízható tudásra törfő érdeklődés mellett ez a kritikai s szerzetesi fegyelem volt, ami az új tudományt a régi fölé s minden civilizáció tudománya fölé oly felhőkarcoló magasba emelte”.

A Tanú fiatal írója minden iránt érdeklődik, mindenbe belekóstol, és ezekről azonnal ír. A tudomány jelentőségét hamar felismeri. A tudomány az emberi kultúra alapja, „nagy bajt okozhat, ha tisztelete elhalványul. Az a kultúra, amelyik elveszti érdeklődését a természettudomány és a művészet iránt, halálra ítéli önmagát.”- vallotta Németh László.”

Németh Ágnes, az író másik lánya inkább az irodalmi életben szerepet játszó politikusra irányította figyelmét. Előadásának azt a részletét emeltük ki, amelyben apja Levél egy kultuszministerhez című írására utalt.

„Édesapám írásai közül én a Szárszói beszéd lett a legfontosabbnak és a legbátrabbnak a Levél egy kulturpolitikushoz-t tartom. De míg a Szárszói beszéd lefutotta a maga pályáját, megkapta a szidást és dicséretet egyaránt, a Levél egy kulturpolitikushoz egyértelműen a teljes elfelejtés felé halad. Ennek a megakadályozására szeretnék én ma egy kavicsot az útjába tenni. Ne ijedjenek meg, nem a százoldalas tanulmányt fogom ismertetni, hanem csak a keletkezésének történetét.

Idézek a tanulmány bevezetőjéből:

„Ha egy mondatban kéne életem célját megfogalmazni, az a magyar irodalom és művelődés világszintre emelése volt, s az, hogy ötven év távlatából munkám sokakéval együtt – eredményesnek látszik-e – majd, nem kis részben kulturpolitikánk irányától és irányítójától függ.”

Majd így folytatta Németh Ágnes: „Fő címeiben végigfutunk, miket is tartalmazott ez a veszélyes írás. Foglalkozott az iskoláztatás fő kérdéseivel, kiemelve a megfelelő tanárok és tankönyvek fontosságát.

A műértésről pedig azt vallotta, hogy „kulturpolitikánk semmire sem lehet olyan büszke, mint a könyvkiadására, de csak azok lesznek az igazi olvasók, akik magyar művön gyűltek olvasókká. A hangverseny- és kiállítási termék

tele vannak. De olyan alkotás, mint Borsos Miklós Szabó Lőrinc-e vagy Bartha László Állomása, igen kevés.

Az írókkal szemben azonban megkötitek a kezünket, de felállítjátok az igényt. Próbáljon egy magyar író úgy írni, mint Stendhal vagy Turgenyev, azt mondjátok, hogy az ellenség hangja szól belőle...” Mert töletek valami mást várunk.”- mondjátok nekünk. Ez a valami más azonban politikai tanpróza... - művünk minden merészebb soráért meg kell harcolnunk.

A szocializmusnak kétségtelenül legnagyobb gyengéje, mondhatnám az Achilles-sarka, hogy az irányítók azzal, hogy szocialistának vallják magukat, de nem azok, vagy egyszerűen nem alkalmasak a betöltött szerepre: óriási hatalmat kapnak mások tönkretételére.

Mint miniszter persze nem azzal fizetném ki az írókat, hogy legyetek hősök ellenemre is, hanem magamat próbálnám úgy átnevelni, hogy ugyanazt minél kevesebb hősiességgel érhessek el. Az írónak mindenek előtt szabadságra van szüksége. Ha lesz sajtószabadságunk, nekünk íróknak kell megfékezniük azokat, akik a helyzet felmérése helyett a felkavart szenvedélyeken igyekeznek minél magasabbra dobni magukat.

Németh Magda is apja egykori írásából indult ki. Ez a Ha én most lennék fiatal címmel megjelent a Sajkodi esték 1961-es kiadásában is. Előadásából választott részteket válogattuk:

„Az élet nemcsak utazás, de szobrászmunka is. Az embernek nemcsak a világban már megvalósult lehetőségeket kell megcsodálnia, hanem a benne még ott lappangókat előhívnia s belőlük magát minél különbbé megalkotnia. Ez igen szép s érdekes feladat: a napok apró vésőütséivel valami szépet hozni ki, nem a kőből, hanem az élő anyagból, önmagunkból. S az embereket, főként a fiatalokat igen heves biológiai erők sarkallják erre. Erkölcsek én épp azt a szabályozó rendszert tartom, amely a testi kifejlődés lezáródása után még valami többet akar az emberből kihozni. Amit pedig becsvágynak nevezünk, ennek az erkölcsnek a szorongása, vagy ha úgy tetszik az ostora. A becsvágynak azonban sokféle változata van, s boldogtalanságaink jó része onnan ered, hogy rosszfajta becsvággal oltjuk be fiatal életünket...”

„Annak, hogy egy gyermek gondozásából, sarkallásból, örömnnyújtásból mit kíván, s mit bír el: megvan a foka. A túlzott figyelem, akár a „kielégítés”, akár a „nagyra biztatás” alakját ölti: többet árt, mint az elhanyagolás. Az egyik természetessé teszi az önzést, a meg nem szolgált dolgok megkövetelését, s a nyomában ólálkodó spleent, boldogtalanságot, a másik idő előbb nyúvi el a mesterségesen keltetett ambíciókat, s húszéves korára juttatja el

a gyermeket ahhoz a becsvágy csödhöz, amelybe az apa harminc-negyvenre jutott. Hogy gyermekünk milyen képességeket kapott, nem szegény, nem dicsőség. Az őskor tarka tulajdonságaiból húzta ki az öröklés lottója. Gyermekünket (ebben sem hibáznék többet) legokosabb tehát úgy tekinteni, mint az emberi jövő ránk eső hányadát, kis testeket, akikben a jóakarát állandó csendes sugárzásával kell a lehetőség csírázását támogatni, az apaság élménykincsét is megszerezve közben.”

„Az élet kifejtését sem lehet vállalni bizonyos veszélyesség nélkül. Az ifjúságnak ez a tudat a sejtjeiben van, s minden filozófia nélkül, mint bátorság jelentkezik. Ha gondolat ezt az érzést nevelheti, én jövőm életemben bátrabb szeretnék lenni. Vakmerő időnként voltam; de azt, hogy egyenletesen bátor legyek, képzeletem s becsvágyam veszélylátása nem engedte. Pedig ismertem a vigaszt, amelyet a fiatalon elhalt Apáczai szájába adtam. Ha én el is bukom, a jó ügy, amelyhez hozzákötöttem magam, bosszút áll értem is.”

Németh Csilla, apja hatalmas életművének mérlegelését az irodalmi életben betöltött szerepén túl, egyfajta sajátos életút változás tükrében láttatta. Néhány részlet az ő gondolataiból:

„Édesapám írja: „Egy mű társadalmilag két elválaszthatatlan részből áll, abból, ami benne van és abból, amit gondolnak róla. Ebből következik: egy művet csak a nemzeti gondolkodás, egy nép erőfeszítése... emelhet helyére.”

A növények példájára, mindannyiunk életének növésterve van: csak azzá válhatunk, aminek Isten eltervezett. Az írói művek pillanatfelvételek, mint a leállított filmtelkecs egy-egy kivetített kockája, az adott korszak gondolatairól adnak tájékoztatást. A pillanatfelvételek összessége maga az életmű és az a fejlődés, amelyet a kezdettől a végig az író megtett.

Az életműben és az ember egészében megjelenő változások három csoportjáról szeretnék beszélni, emlékezve a végre, ahová Németh László idős korára eljutott.

Először az emberi magatartás változása emberszemléletében, másokhoz való viszonyulásában és szolgáló életének tartalmában is jelentős.

Az írói műben megvallott nézetek és az életmód közötti szakadék fokozatos szűkülése a második változás.

A harmadik változás a bibliai témájú verses drámák életszemléletében a remény és újrakezdés lelkiülete, melyekben nemcsak önmagának, de nemzetének is követendő utat mutat.

A bibliai témájú verses drámák keletkezésének ideje kulcskérdés. Nemcsak az írói közérzetéről tájékoztatnak

a keletkezés időpontjában, de nagyobb közösségek, családok, az egész nemzet tennivalóiról is.

Az 1945-ben írt Sámson az 1849 és 1945 között zajlott történelmi katasztrófák sorozatát követően íródott. Sámson, az Ószövetség nagy alakja, Isten embere, egyetlen kérdésben ismételtlen engedetlen Istennek. Így kerülhet abba a helyzetbe, hogy hírhedt erejét elveszíti, a megköttözött, fogságba került, elerőtlenedett, megvakított, megkopasztott bibliai hős rabszolgamunkát végez az ellenséges filiszteus néppel. Életében azonban nem ez az utolsó szó. „A haj kinő” – s ezzel egy csendes titok, az ő régi énjének fokozatos megújulása kezdődik.

Az újrakezdés reménye épül az íróban magában, erre biztatja az egész nemzetet is. 1945-ben az ország romokban állt. Családi otthonunk is megsemmisült. Édesapám munka nélkül, menekülésben van. Mégis a megújulás reményéről üzen az országnak, mindannyiunknak.

Zárószóként az Ószövetség olvasása közben című Németh László tanulmányából egyetlen mondatot idéznék: „Az ember az Ószövetségben ismert rá magára és világra, s az Újszövetségben az orvosságra és megváltásra.”

A visszaemlékezéseken túl, természetesen meg kell idézzük magát Borsos Miklóst, aki egy 1977-ben megjelent írásában Németh Lászlóról a következőket fogalmazta meg:

„Nagy író és rendkívüli egyéniség volt. Egy család életéből történelmet, világot tudott megidézni. Nem kellett témát keresnie. Ahová pillantott, amit látott, a maga mondanivalójába olvasztotta, nemegyszer kényszerítette. Drámáiban, az utolsóban is, önkínzó visszavonulással, mint a vesztesen küzdő, egyedül a nagy szándékot menti. Felemelkedést, különb sorsot álmodott nemzetének. És ezzel találkozunk már a VII. Gergely-ben is, Sinkovits Imre nagyszerű alakításával. Felejthetetlen pillanatban volt részünk. Megérintett élete minden mozzanata.

A mű megnő, a bírálókat, bírálókat eltűnnek, a sérelmek is átalakulnak, eltűnnek, a kortárs barátok is, és a nemzedékek tudatában olyan értékkel alakul át, amit csak a művek hordoznak, melyekben olyan gondolatok, életek rejtenek, amikben minden nemzedék magára ismer.

Németh László műve ezek közül való. És ha ebbe a megemlékezésbe bevontam az arcával, fejével, portréival kapcsolatos epizódokat is, ezt azért kellett tennem, mert ez a mesterségem, és az én gondolatvilágomból ilyen természetű művek keletkeznek. Létrejöttek, mellé állítottam és hozzátapadtak életéhez, személyéhez, arc és ember találkozásaiaként, mint tanúk.”